

**ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНІЙ ПРОТИПРАВНІЙ ПОВЕДІНЦІ ОСОБИ
У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ**

**PREVENTION OF CRIMINAL ILLEGAL BEHAVIOR OF A PERSON
IN THE FIELD OF ROAD SAFETY**

Актуальність статті полягає в тому, що щоденно на автошляхах України стаються дорожньо-транспортні пригоди, які за розміром та характером заподіюваної шкоди переважають умисні злочини, на які зазвичай звертають увагу кримінологи. Згідно статистичних даних щодня внаслідок дорожньо-транспортних пригод гинуть люди і ця тенденція тільки зростає. Більшість дорожньо-транспортних пригод стаються через необережність водіїв і їх можна віднести до категорії ситуативних і нестійких злочинів. Але частина злочинів проти безпеки дорожнього руху характеризуються систематичністю і злісністю, і особи, які їх вчиняють відносяться до типу злісних злочинців. Необхідність дослідження особи злочинця зумовлена потребою виявлення та оцінки тих специфічних ознак і рис, які впливають на злочинну поведінку, що в результаті визначає конкретні напрями запобіжної роботи. Наголошено, що суб'єктом кримінального правопорушення можуть бути особи: відповідальні за будівництво, експлуатацію, ремонт чи утримання транспортних об'єктів, тобто працівники, на яких покладено спеціальні обов'язки в цій сфері наказом або розпорядженням чи які виконують такі обов'язки, виходячи з обійманої посади (начальник шляхової експлуатаційної дільниці, головний інженер проекту тощо); які виконують такі роботи, причому як безпосередні виконавці (бульдозеристи, водії дорожньо-будівельної техніки, машиністи самохідних машин, машиністи-асфальтоукладники тощо), так і керівники відповідних робіт (майстри, бригадири, начальники дільниць); а також, можуть бути приватні підприємці, що діють на підставі свідоцтва на право зайняття підприємницькою діяльністю та, при необхідності – ліцензії, і виконання дорожніх робіт за договором з власником; юридичні особи. Зроблено висновок, що кримінологічна характеристика є надійним компасом на шляху відшукування, перевірки та уточнення даних, що складають характеристику конкретного кримінального правопорушення, вказує напрямки пошуку, збирання, дослідження і фіксації доказів у кримінальному провадженні. Вивчення особи злочинця у вчиненні кримінального правопорушення проти безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту, риси якої значною мірою несуть на собі типологічні властивості суб'єктів необережних кримінальних правопорушень, має здійснюватися на ґрунті загального поняття особи злочинця. Метою такого дослідження є напрацювання засобів боротьби зі злочинністю шляхом з'ясування якостей злочинців, дослідження причин, шляхів та механізму формування антисоціальних орієнтацій й протиправної поведінки.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, кримінальні правопорушення, автомобільний транспорт.

The relevance of the article lies in the fact that traffic accidents occur every day on the highways of Ukraine, which, in terms of the size and nature of the damage caused, outweigh the intentional crimes that criminologists usually pay attention to. According to statistics, people die every day as a result of traffic accidents, and this trend is only growing. Most traffic accidents occur due to the carelessness of drivers and can be

attributed to the category of situational and unstable crimes. But some of the crimes against traffic safety are characterized by systematicity and malice, and the persons who commit them belong to the type of malicious criminals. The need to study the identity of the criminal is determined by the need to identify and evaluate those specific signs and traits that affect criminal behavior, which ultimately determines the specific directions of preventive work. It is emphasized that the subject of a criminal offense can be persons: responsible for the construction, operation, repair or maintenance of transport facilities, i.e. employees who are assigned special duties in this area by order or regulation or who perform such duties, based on the position held (head of the road operation department, chief engineer of the project, etc.); who perform such work, and both direct executors (bulldozer drivers, drivers of road construction equipment, drivers of self-propelled vehicles, asphalt paving drivers, etc.), and managers of the relevant works (foremen, foremen, department heads); and also, there may be private entrepreneurs acting on the basis of a certificate of the right to engage in entrepreneurial activity and, if necessary, a license, and performing road works under a contract with the owner; entities. It was concluded that criminological characteristics are a reliable compass on the way to finding, checking and clarifying the data that make up the characteristics of a specific criminal offense, indicating the directions of searching, collecting, researching and recording evidence in criminal proceedings. The study of the identity of the criminal in the commission of a criminal offense against the safety of road traffic and the operation of motor transport, the features of which to a large extent bear the typological properties of the subjects of careless criminal offenses, should be carried out on the basis of the general concept of the identity of the criminal. The purpose of such research is to develop means of combating crime by finding out the qualities of criminals, researching the causes, ways and mechanism of formation of antisocial orientations and illegal behavior.

Key words: *criminological characteristics, criminal offenses, automobile transport.*

Актуальність теми. Щоденно на автошляхах України стаються ДТП, які за розміром та характером заподіюваної шкоди переважають умисні злочини, на які зазвичай звертають увагу кримінологи. Згідно статистичних даних щодня внаслідок ДТП гинуть люди і ця тенденція тільки зростає. Більшість ДТП стаються через необережність водіїв і їх можна віднести до категорії ситуативних і нестійких злочинів. Але частина злочинів проти БДР характеризуються систематичністю і злісністю, і особи, які їх вчиняють відносяться до типу злісних злочинців. Необхідність дослідження особи злочинця зумовлена потребою виявлення та оцінки тих специфічних ознак і рис, які впливають на злочинну поведінку, що в результаті визначає конкретні напрями запобіжної роботи.

Стан дослідження. Особа злочинця, її особливості й взаємовідносини з оточуючим соціальним середовищем, вивчалися багатьма науковцями (А. Ф. Зелінський, М. Ю. Валуїська, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, О. Г. Кальман, О. О. Кваша, О. М. Костенко, О. В. Синюк, В. І. Тимошенко, С. А. Шагунова та ін), у вітчизняній кримінології особа злочинця розглядається як сукупність соціально значущих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні норм кримінального права. На думку, І. М. Даньшина, особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних рис і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуються у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у цьому особі – ознак суспільної небезпечності, у зв'язку із чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом. У свою чергу, на думку О. М. Джужі особу злочинця потрібно вивчати на трьох рівнях: 1) одиничному, коли визначаються риси певного злочинця; 2) груповому – для характеристики злочинців у певній підсистемі злочинів; 3) на загальному рівні. Водночас вивчення особи здійснюється для того, щоб знайти типові риси деформації особи, враховуючи особливості з тієї чи іншої категорії кримінальних справ, що необхідно враховувати при здійсненні заходів запобігання аналогічним злочинам. А. П. Закалюк наголошував, що «Специфічною властивістю злочинців, що виражає їхню соціальну сутність, є антисуспільна спрямованість і суспільна небезпечність їхньої особистості, які досягли певного ступеня (глибини). Справедливо зауважує В. І. Тимошенко: «...якщо особистість злочинця має певні специфічні особистісні особливості, які послугували однією з детермінант злочину, то чому наявність цих особливостей обґрунтовується фактом вчинення злочину? Ці якості мають існувати до моменту вчинення злочину та бути

відомими кримінологомам». Підтримую думку, що особа злочинця – це передусім її соціальні характеристики, а не юридична конструкція, що визначає на законодавчому рівні конкретні ознаки індивіда, особа злочинця – це сукупність соціально значущих рис, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку.

Виклад основного матеріалу. Кримінологія розглядає проблеми особистості злочинця лише в контексті його суспільно небезпечного, винного і протиправного діяння, а не поза ним. Про особу злочинця можна говорити лише у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення, оскільки аналіз цієї проблеми будуватиметься на кримінально-правовій концепції суб'єкта кримінального правопорушення. Важливим є дослідження спеціально-кримінологічних характеристик злочинця: соціально-демографічних; кримінально-правових; особливостей різних сфер його життєдіяльності та соціальних зав'язків; морально-психологічних і біофізичних ознак. Кримінологія вивчає соціально значимі риси і властивості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, простежує типологічні особливості особистості злочинця, характеризуючи його як особливий соціальний тип, що об'єднує типові, такі, що розкривають складний механізм злочинної поведінки соціально-правові ознаки всіх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в даний період часу. Вказані ознаки впливають у певних ситуаціях на формування механізму злочинної поведінки. Дослідження особистісних характеристик суб'єктів, що вчиняють кримінальні правопорушення, є необхідним для відповіді на запитання про те, яким чином і чому вчинене діяння конкретною особою, яку відповідальність має понести даний злочинець, які заходи запобіжного впливу будуть найбільш ефективними та які особливості поведінки жертв того або іншого злочину.

Зміст поняття особи злочинця поєднує в собі соціологічні, кримінально-правові, криміналістичні, психологічні аспекти поняття. Із сукупності різноманітних визначень особистості різними науками можна виділити найбільш точні: а) особистість – це стійка система соціально значущих рис, тобто явище комплексного плану; б) особистість – суспільна істота, поза суспільством особистості немає, оскільки кожна людина формується як особистість у суспільстві; в) значущі риси особистості, що віддзеркалюють спрямованість людини стосовно зовнішнього світу, виявляються в її поведінці, діяльності; г) особистість діє в умовах вільного волевиявлення, коли рішення про певний спосіб дії все ж належить їй [1].

Найчастіше в кримінології виокремлюють наступні складові кримінологічної структури особистості злочинця: соціально-демографічні; морально-психологічні; соціально-рольові та кримінально-правові ознаки.

Соціально-демографічні ознаки особистості включають такі його ознаки, як: стать, освіту, соціальне походження і становище, рід занять, національну і професійну приналежність, сімейний стан, рівень матеріальної забезпеченості, приналежність до міського чи сільського населення та ін. Морально-психологічні ознаки дають можливість пізнати внутрішній світ особи – його світоглядні та моральні риси і властивості, погляди, переконання, ціннісні орієнтації тощо. Соціально-рольові властивості характеризують побутові, сімейні, виробничі та загальні зв'язки суб'єкта злочину. Кримінально-правові ознаки особистості злочинця – це не тільки дані про склад вчиненого злочину, а й про спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, види співучасті – (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), інтенсивність кримінальних проявів, наявність судимості тощо.

З метою всебічного вивчення особистості застосовуються такі основні методи: а) ознайомлення з різними документами (зокрема узагальнення незалежних характеристик); б) аналіз вчинків особи, що вивчається, бесіди з громадянами, які добре знають індивіда, вивчення навколишнього його оточення тощо. Крім цього, для здійснення такої характеристики був застосований метод дослідження «від загального – особливого – до одиничного», де відомості загальної характеристики особи, що вчиняє такі кримінальні правопорушення, були отримані в результаті аналізу кримінальних проваджень та даних про осіб, засуджених у цілому за всі вчинені в Україні кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту. І, на кінець, безпосередня інформація про осіб, що вчинили безпосередньо кримінальне правопорушення проти БДР та експлуатації автомобільного транспорту, що склало зміст одиничного, а саме – зміст кримінологічної характеристики цих об'єктів дослідження у цій роботі.

Також, у процесі вивчення особи як об'єкта запобіжного впливу аналізуються:

- протиправна поведінка (коли, де і за що особа притягалася до кримінальної чи адміністративної відповідальності); які заходи покарання були призначені; де особа відбувала покарання і як характеризувалась цим періодом);

- фактори, які детермінують злочинну чи іншу протиправну поведінку (що було причиною кожного правопорушення; у відношенні кого і за якими мотивами вони були вчинені; чи були пов'язані з пияцтвом чи вживанням наркотиків, чи були конфлікти у сімейно-побутовій сфері; які умови сприяли вчиненню кримінального правопорушення тощо);

- соціально-демографічні характеристики (освіта, вік; сімейний стан; склад сім'ї; місце проживання; освітній рівень; соціальний статус; спеціальність; посадовий та службовий стан; трудовий стаж; відношення до праці, виконання загальних громадських обов'язків, сім'ї тощо);

- індивідуально-психологічні особливості (мислення, інтелект, знання, погляди, характер);

- фізичні особливості та захворювання (алкоголізм, психопатія, наркоманія);

- умови життя та найближче оточення (сімейно-побутові відносини, житлові умови, взаємини з оточуючими, у тому числі, з товаришами по роботі, та інші);

- особливі схильності антигромадського характеру (до вживання спиртних напоїв чи наркотиків; азартних ігор; паразитичного способу життя; конфліктної поведінки та інші);

- ознаки наявності злочинного досвіду (особливі навички підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення; поінформованість про методи оперативної роботи; участь у злочинних угрупованнях тощо) [2].

Метою індивідуального запобігання є позитивна корекція особистості, що тягне за собою зміну її поведінки від антигромадського до законослухняного. Досягнення цієї мети потребує вирішення низки конкретних завдань:

- виявлення осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість скоєння ними кримінального правопорушення;

- вивчення цих осіб та джерела негативного впливу на них;

- прогнозування індивідуальної поведінки;

- планування заходів індивідуального запобігання;

- позитивного корегуючого впливу.

Об'єктами індивідуального запобігання злочинної поведінки є:

- антигромадська поведінка та спосіб життя особи, вчинення кримінальних правопорушень яким є досить ймовірним;

- кримінологічно значущі особистісні властивості людини, визначальні деформації її поведінки;

- кримінологічно значущі психофізіологічні особливості. До них можуть бути віднесені, що не виключають осудності, аномалії в психіці, відхилення в сексуальній поведінці тощо;

- умови несприятливого формування та життєдіяльності особистості в побутовому оточенні (насамперед у сім'ї), а також навчання, праці, дозвілля, в інших мікросоціальних групах, насамперед антигромадського спрямування, а також неблагополучні умови індивідуального буття;

- елементи несприятливої життєвої ситуації, які об'єктивно мають кримінальний характер та існують досить тривалий час.

З метою забезпечення ефективності індивідуального запобігання злочинної поведінки важливо дотримуватися таких основних вимог:

- індивідуальне запобігання будується на основі суворого дотримання законодавства, прав, свобод, законних інтересів громадян;

- індивідуальний вплив повинен надаватися таким чином, щоб його інтенсивність наростала або спадала послідовно залежно від результату;

- заходи впливу повинні об'єктивно відповідати можливостям реалізації;

- несвочасне виявлення та життя заходів впливу до правопорушників та їх оточення спричиняють формування звички до антигромадської поведінки, значно збільшують ймовірність вчинення особою правопорушення.

При порушенні правил БДР та експлуатації транспорту збільшується ступінь небезпеки настання суспільно небезпечних наслідків. Бачити динаміку цього механізму, зміну станів, що відбувається, важливо для встановлення моменту виникнення небезпечної обстановки та її розвитку, а звідси, точного визначення суб'єкта злочину та ступеня його вини.

Об'єктивні та суб'єктивні елементи збільшують або зменшують можливість настання наслідків потенційно можливого злочину проти БДР, а результат залежить від домінуючих факторів. Таким чином, розвиток ситуації злочину залежить від того, підвищують або понижують особи, які беруть у ній участь, можливість настання наслідків [3].

Очевидно, що комплекс чинників, які сприяють розвитку механізму злочинної поведінки у сфері дорожнього руху та комплекс чинників, що гальмують (нейтралізують) його, утворюють певне співвідношення. У цьому механізмі сума фізичних, технічних, природних якостей і властивостей є індивідуальною для кожного конкретного випадку, але їх ретельне виявлення та аналіз дозволяє їх класифікувати та типізувати.

Найбільшу складність при аналізі механізму злочинної поведінки являє аналіз суб'єктивних чинників, у тому числі суб'єктивних особливостей сприйняття винною особою і жертвою дорожньої обстановки. Навіть за наявності одного й того ж об'єктивного підґрунтя, майже завжди відбувається розходження у суб'єктивному сприйнятті об'єктивних компонентів ситуації. Такі розходження часто є найважливішими моментами механізму злочинної поведінки, джерелом їх конфліктного, небезпечного характеру.

Розходження у суб'єктивному сприйнятті учасниками дорожнього руху об'єктивної обстановки обумовлює розходження в її оцінці, що впливає на прийняття рішень, характер поведінки, викликає неузгодженість у взаємодії учасників конкретної дорожньої обстановки. На етапі оцінки об'єктивних елементів ситуації зростає роль інтелектуальних можливостей і фахових знань учасників дорожнього руху [4].

Дослідження свідчать про важливе значення суб'єктивної оцінки учасниками ДТП ступеня ризику як індивідуального сприйняття небезпеки. При цьому інтелектуальні, фахові та етичні особливості свідомості суб'єктів можуть суттєво впливати на розбіжності очікувань учасників дорожнього руху. Проте такі чекання є нормативними, адже при вчиненні цих злочинів обов'язково порушуються певні правила, стандарти та нормативи. Учасники дорожнього руху повинні сприймати будь-яку дорожню обстановку у першу чергу через нормативно-правові вимоги, а тому аналіз їх поведінки вимагає її оцінки під цим кутом зору.

Кримінологічний аналіз злочинної поведінки у сфері дорожнього руху вимагає з'ясування нормативних поглядів особи, ступінь засвоєння правових розпоряджень як важливий компонент суб'єктивного сприйняття, визначення її оцінки конкретної обстановки. Таке суб'єктивне сприйняття обстановки обумовлює поведінку, оскільки стосовно злочинів проти БДР запобіжне значення має не тільки технічне, а й правове та етичне виховання людей [5].

Практика показує превентивне значення ролі свідомості у формуванні поведінки людини у ситуаціях де, на перший погляд, участь свідомості виявляється меншою, ніж при умисному порушенні правових норм. Водночас слід враховувати життєвий досвід і знання, який мала особа на момент виникнення небезпеки, оскільки для прийняття рішення, інформація, що надходить, вимагає оцінки ступеня небезпеки, прогнозу розвитку обстановки .

Поведінка людини – це процес, який складається не тільки з дій, що змінюють зовнішній стан, а й включають у себе психологічні явища та процеси, що призводять до них, а також визначають механізм протиправного вчинку .

У генезисі кримінального правопорушення значне місце посідає сам механізм поведінки. У психології поведінка визначається як довільна активність особи, тобто така активність, за якою визнана свідомо переслідувана мета і є можливість контролю за процесами, що відбуваються. Мається на увазі свідомо поведінка особи (вона може бути негативна, помилкова, асоціальна). Поведінка особи розгортається у часі та просторі, такий процес має зовнішню (об'єктивну) та внутрішню (суб'єктивну) сторони. Зовнішня сторона відтворюється у формі дії, що спрямована на певний об'єкт (або у формі бездіяльності), внутрішня, суб'єктивна, сторона не тільки супроводжує цю дію (бездіяльність), а й попереджає її. Маємо на увазі передбачення вчинку, уявне його моделювання. Ці процеси, що характеризують довільну активність суб'єкта, являють собою елементи поведінки особи, яка на своїй заключній стадії виражається у зовнішньому акті (вчинку), впливаючи на об'єкт [7].

Таким чином, поведінка – це свідомі вольові дії та вчинки, які включають у себе розуміння їх соціального значення, утворюють відповідну діяльність, що спрямована на досягнення соціально-значущої мети та характеризується настанням певних наслідків.

За результатами аналізу поведінки виявлено, що вона має багатоплановий і глибокий зміст. При цьому його сутність трактується по-різному, залежно від того, з яких позицій (філософських, соціологічних, психологічних чи юридичних) вона вивчається.

Таким чином, поведінка – це свідомі вольові дії та вчинки, які включають у себе розуміння їх соціального значення, утворюють відповідну діяльність, що спрямована на досягнення соціально-значущої мети та характеризується настанням певних наслідків.

За результатами аналізу поведінки виявлено, що вона має багатоплановий і глибокий зміст. При цьому його сутність трактується по-різному, залежно від того, з яких позицій (філософських, соціологічних, психологічних чи юридичних) вона вивчається.

Загалом, взаємозв'язок кримінологічної характеристики особи й поведінки потерпілого у кримінальних правопорушеннях пов'язаних із БДР виявляється у демографічних даних (стать, вік), у характері заподіяної фізичної шкоди (тілесні ушкодження, смерть), нанесених збитках (фізичних, моральних, психологічних). Так, демографічні дані (стать, вік) дозволяють встановити важливі відомості щодо можливої поведінки потерпілого у механізмі ДТП (рівень свідомості, можливості при керуванні транспортом, динаміка руху як пішоходів тощо). Характер фізичної та матеріальної шкоди потерпілому дозволяє визначити вид транспортного засобу, що вчинив наїзд (за даними локалізації тілесних ушкоджень), а також механізм травмування (наїзд на потерпілого у вертикальному положенні або переїзд транспортним засобом тощо).

Такі дані можуть формуватися у загальні риси, допомагати визначенню типових властивостей особи злочинця й потерпілих щодо кримінальних правопорушень проти БДР та експлуатації автомобільного транспорту, типових ситуацій та їх аналізу. У методичному плані відомості про потерпілих та їх поведінку у сукупності з криміналістичною інформацією дозволяють точніше визначити характер і комплекс прийомів, що вимагаються для розслідування цих злочинів, способів виявлення кола підозрюваних осіб, їх розшуку, а головне, запобігання зазначених суспільно небезпечних діянь.

Аналіз узагальнених матеріалів кримінальних проваджень дозволяє виокремити такі кримінологічно значущі характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти БДР та експлуатації автомобільного транспорту.

По-перше, зазначені кримінальні правопорушення вчиняються, як правило, особами чоловічої статі (83% у структурі всіх суб'єктів кримінальних правопорушень). При цьому особам жіночої статі приманні посадові кримінальні правопорушення.

По-друге, найбільш активною злочинною категорією є особи віком від 18 до 25 років (49%) та від 25 до 40 років – 2,6%. Інші вікові групи злочинців мали такий вигляд: а) особи віком від 14 до 16 років – 3%; б) особи віком від 40 до 50 років – 16%; в) особи віком більше 50 років – 5,5%.

По-третє, 40% осіб мали неповну середню освіту; 29% – середню; 25% – середню спеціальну; 6% – вищу.

По-четверте, у структурі осіб, які вчиняли такі кримінальні правопорушення, навчалися 8%; працевлаштовані (із них 24% посадові особи підприємств, установ і організацій різних форм власності), стаж керування транспортним засобом більше п'яти років (68%).

По-п'яте, під час вчинення кримінального правопорушення, у 61% випадках особи не перебували у стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння.

По-шосте, на момент вчинення таких кримінальних правопорушень ніколи не притягалися до кримінальної відповідальності 80% винних осіб; 12% – відносились до тих, які мали зняту або погашену судимість; 8% – мали судимість, яка не була знята чи погашена (ст. 89-91 КК України), 20% з яких були засуджені за тотожні або однорідні кримінальні правопорушення.

Враховуючи особливості сучасного стану, а також специфічні ознаки детермінаційного комплексу вчинення як в цілому кримінальних правопорушень, так і проти БДР та експлуатації автомобільного транспорту в Україні та особистості злочинців, можна надати таку узагальнену кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє такі кримінальні правопорушення, а саме: це особи: а) чоловічої статі (83%); б) віком від 25 до 45 років (71%); в) із середньою повною освітою (53%); г) працевлаштовані (із них 24% посадові особи підприємств, установ і організацій різних форм власності), стаж керування транспортним засобом більше п'яти років (68%); д) раніше не притягалися до кримінальної відповідальності (80%); е) під час вчинення кримінального правопорушення, у більшості випадках, не перебували у стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння (61%).

Кримінальним правопорушенням проти БДР та експлуатації автомобільного транспорту притаманні особливості мотивації і цілеспрямованості. При цьому не слід змішувати поняття мотивації та мотиву, оскільки значно ширше ніж друге. Мотивація виступає тим складним механізмом співвідношення зовнішніх і внутрішніх факторів поведінки особи, який визначає виникнення, напрямок, а також засоби виконання конкретних форм діяльності, тоді як мотив – це внутрішній стан особи, який спрямовує її дії кожний момент часу.

Мотивація у кримінальних правопорушень проти БДР та експлуатації автомобільного транспорту відображає недостатньо уважне ставлення особи до інтересів суспільства. При цьому, поряд з негативними мотивами, конкретний мотив може бути позитивним, а негативна оцінка переноситься на вибір особою способів дії або на інші елементи механізму її поведінки.

У цьому контексті варто зауважити, що відповідальними за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 287, 288 КК України, можуть бути лише особи, наділені додатковими ознаками, тобто спеціальні суб'єкти. У плані характеристики такої особи як суб'єкта кримінального правопорушення, необхідно зазначити, що таке його діяння, полягає у порушенні спеціальних вимог безпеки. Вона усвідомлює фактичну сторону своєї поведінки, сам факт порушення таких спеціальних вимог або не усвідомлює цього, хоча повинна була і могла усвідомлювати. Отже, логічним є твердження, що для свідомості факту порушення спеціального правила, норми або стандарту винна особа повинна знати зміст даної вимоги безпеки, яку вона порушує. У свою чергу, спеціальними знаннями володіють лише деякі особи, які беруть безпосередню участь у керівництві виробничої діяльності з будівництва, реконструкції, ремонту або утримання вулиць, доріг, залізничних переїздів, дорожніх облаштувань або особи, які безпосередньо здійснюють зазначену діяльність. Отже, усвідомлювати факт і суспільну небезпеку порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, може лише обмежене коло осіб. Технічні системи – це джерела підвищеної небезпеки і вони стосуються також суб'єктів інших кримінальних правопорушень.

Наприклад, при створенні дорожніх умов руху на тому чи іншому етапі кожне з вищезазначених підприємств є відповідальним за дотримання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, при виконанні будівельних, реконструкційних, ремонтних робіт або робіт з утримання дорожніх умов руху транспортних засобів. Власниками (на праві повного господарського відання) доріг, що не підпадають під категорію «загальної користування», а також вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування є державні комунальні дорожньо-експлуатаційні підприємства. У межах зазначених підприємств, установ і організацій, а також комунальних підприємств дорожнього господарства складається штатний розклад, в якому передбачаються посади осіб, відповідальних за якість виконання певної роботи. Насамперед відповідальною особою є директор (начальник, голова) підприємства (установи, організації). Іншими відповідальними особами є його заступники, а також керівники служб, відділів, дільниць, цехів, фірм, бригад та інших підрозділів. Будучи першою особою в межах очолюваного юридичної особи, керівник своїм вольовим рішенням (наказом) приймає працівників на відповідну посаду і призначає відповідальними за виконання функціональних зобов'язань на певній ділянці робіт з забезпеченню дорожніх умов руху транспортних засобів. В ордері на виконання дорожніх робіт, крім іншого, прямо вказується особа, відповідальна за дотримання термінів проведення робіт, а також за дотримання вимог правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів.

Порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, при виконанні будь-яких дорожніх робіт без одержання відповідного дозволу та погодження особами, не наділеними компетенцією на виконання даних робіт, якщо це спричинило загрозу шкоди життю і здоров'ю людини, власності не може вважатися кримінальним правопорушенням за ст. 288 КК України.

Отже, суб'єктом кримінального правопорушення можуть бути особи:

1) відповідальні за будівництво, експлуатацію, ремонт чи утримання транспортних об'єктів, тобто працівники, на яких покладено спеціальні обов'язки в цій сфері наказом або розпорядженням чи які виконують такі обов'язки, виходячи з обійманої посади (начальник шляхової експлуатаційної дільниці, головний інженер проекту тощо);

2) які виконують такі роботи, причому як безпосередні виконавці (бульдозеристи, водії дорожньо-будівельної техніки, машиністи самохідних машин, машиністи-асфальтоукладники тощо), так і керівники відповідних робіт (майстри, бригадири, начальники дільниць);

3) а також, можуть бути приватні підприємці, що діють на підставі свідоцтва на право зайняття підприємницькою діяльністю та, при необхідності – ліцензії, і виконання дорожніх робіт за договором з власником;

4) юридичні особи.

Підсумовуючи зазначимо, що суб'єктами відносин, передбачених ст. 287, 288 КК України, можуть бути представники Державної служби автомобільних робіт, представники Державної акціонерної компанії «Автомобільні дороги України», працівниками дорожньої служби, а також

це: керівники дорожньо-експлуатаційних підприємств, їхні підлеглі, яким делеговано відповідні повноваження щодо дотримання правил, норм і стандартів, інспектори безпеки руху, виконробі, майстри та інші особи, що керують проведенням дорожніх робіт або робіт в межах проїзної частини, рядові робітники дорожньо-експлуатаційних підприємств тощо, тобто, суб'єктами або учасниками суспільних відносин щодо відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.

Таким чином, посадові особи (ст. 287, 288 КК України), на яких покладено відповідальність за технічний стан чи експлуатацію автотранспортних засобів, дотримання норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, а також службові особи, які не є суб'єктами таких кримінальних правопорушень, але внаслідок зловживання службовим становищем чи несумлінного виконання своїх обов'язків складала 24% від усіх злочинців, й характеризувалися у 46% корисливою метою, а 54% необережним, легковажним ставленням до виконання обов'язків й настання суспільно-небезпечних наслідків.

У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з порушенням правил БДР, структура мотивації досить складна і містить загальний мотив та кінцеву мету поведінки суб'єкта (як правило, задоволення певних потреб) або мотив та мету порушення правил безпеки, якщо правила були порушені свідомо. Таким чином, мотиви, як елементи єдиного динамічного мотиваційного процесу, можуть мати різноманітний характер. Отже, оскільки необережна поведінка є видом діяльності людини, то, безумовно, мотив і мета у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з порушенням правил БДР, відіграють у ній відповідну роль. Узагалі важко уявити усвідомлену поведінку без будь-яких мотивів, просто їх визначенню не приділяється достатньої уваги.

Поряд з цим, зазначене питання бажано розглядати в єдності з потребами інших юридичних галузей, що забезпечують здійснення правосуддя. Форму вини, мотиви злочинної поведінки та її мету необхідно з'ясувати не тільки теоретично, але й доводити, що потребує певного криміналістичного та процесуального інструментарію. Між вченими, які займаються аналізом кримінологічних проблем необережних злочинців, не існує єдиної оцінки психологічних процесів.

Водночас вивчення слідчої та судової практики показує, що в матеріалах кримінальних проваджень фактично не зазначаються види необережності, а, тим більше, будь-яка мотивація поведінки правопорушника. Одним із факторів, що обумовлює таке становище, є невизначеність структури об'єктивної сторони необережного кримінального правопорушення, внаслідок чого у них мотив і мета «розтинаються» між діянням та суспільно небезпечними наслідками злочинної поведінки. Суб'єкт кримінального правопорушення завжди «виправдовує» тільки акт порушення правил БДР (як у випадках їх свідомого порушення, так і коли їм не було приділено належної уваги), зазначаючи, що настання суспільно небезпечних наслідків мало ситуативний характер і не залежало від його свідомості чи мотивів. Водночас більш поглиблене вивчення поведінки суб'єктів кримінальних правопорушень проти БДР показує інший характер обставин, що впливали на поведінку винних, оскільки останні перед вчиненням кримінального правопорушення розраховували зовсім не на власну відповідальність, а заздалегідь перекладали її на різні суб'єктивні та об'єктивні фактори, зокрема справність транспорту, відсутність перешкод для руху, обережність інших учасників дорожнього руху, відсутність контролю за дорожнім рухом тощо.

Можливості запобігання суспільно небезпечних наслідків значною мірою визначаються здатністю правильно оцінити обстановку, що склалася, і прийняти відповідне її складності рішення, оскільки це безпосередньо залежить від динаміки перебігу психічних процесів, інтелектуальної діяльності людини, вольового контролю за своєю поведінкою, що визначається суб'єктивним значенням ситуації й індивідуально-психологічних особливостей особи. Поглиблене дослідження характеру поведінки водіїв у небезпечній та аварійній обстановці показує її тісний зв'язок з психологічною структурою особи, стійкими і ситуативними мотивами, установками, стереотипами поведінки у сфері дорожнього руху.

Зазначені та інші кримінологічні дані, що характеризують особу, яка вчиняє незаконне заволодіння транспортними засобами в Україні, без сумніву, мають стати основою для розробки та удосконалення заходів запобігання таким кримінальним правопорушенням, а також одним із обов'язкових складових інформаційного забезпечення запобіжної діяльності в цілому в Україні.

Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень проти БДР та експлуатації автомобільного транспорту постійно поповнюється, уточнюється, тобто має динамічний характер. Вона складається на основі узагальнення сукупності характеристик конкретних злочинів даного виду та має важливе методичне значення для теорії і практики кримінології. Головним залишається те, що результати визначення науково обґрунтованих кримінологічних характерис-

тик повинні сприяти вдосконаленню відповідних споріднених характеристик для використання їх працівниками правоохоронних органів та правосуддя.

Висновки. Таким чином, кримінологічна характеристика є надійним компасом на шляху відшукування, перевірки та уточнення даних, що складають характеристику конкретного кримінального правопорушення, вказує напрямки пошуку, збирання, дослідження і фіксації доказів у кримінальному провадженні. Вивчення особи злочинця у вчиненні кримінального правопорушення проти безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту, риси якої значною мірою несуть на собі типологічні властивості суб'єктів необережних кримінальних правопорушень, має здійснюватися на ґрунті загального поняття особи злочинця. Метою такого дослідження є напрацювання засобів боротьби зі злочинністю шляхом з'ясування якостей злочинців, дослідження причин, шляхів та механізму формування антисоціальних орієнтацій й протиправної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении. Харьков : Вища школа, 1986. 168 с.
2. Костенко А. Н. Принцип отражения в криминологии (системное исследование психологического механизма криминального поведения) : пособие. Киев : Наук. думка, 1986. 124 с.
3. Крайник Г. Мотиви злочинів, вчинених з необережності. *Юридична Україна*. 2014. № 12. С. 65–70.
4. Лещенко А. В. Зміст поняття правова поведінка. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 462–470.
5. Орбан-Лембрик Л. Е., Кошинець В. В. Юридична психологія : навч. посібник. Чернівці : Книги – XXI, 2007. 448 с. С. 95.
6. Писарев В. Г. Маргінальна поведінка особи: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2010. 200 с. С. 187.
7. Ткаченко Л. Г. Феномен соціального відчуження та шляхи його подолання в сучасній Україні : монографія. Запоріжжя, 2010. 210 с.